

Particularitats del calendari festiu religiós de l'àmbit ripollès

Aquest estudi amplia el treball presentat al 8è Col·loqui d'Estudis Transpirinencs, que se celebrà a Núria el 2013 sobre el tema de la religió als Pirineus.¹

Quan esmento l'àmbit ripollès ho faig molt conscient que no estic parlant de la moderna divisió administrativa, sinó d'un espai vivencial de límits amplis que abasta de l'alta Garrotxa a l'alt Berguedà i de la Cerdanya al nord d'Osona i el Lluçanès.

Reivindicació dels folkloristes de Ripoll

Com ja vaig indicar en l'anterior treball, dedicat al tema dels santuaris, aplecs i romiatges, l'estudi sobre els elements costumistes lligats a la religiositat és un dels punts forts de la tasca realitzada pel denominat Grup de Folkloristes de Ripoll.²

Malgrat que moltes vegades l'aportació d'aquest grup ha estat qualificada d'amateur dins dels estudis etnogràfics a Catalunya, un repàs a la seva producció ens ofereix un conjunt de materials gens negligible i àdhuc imprescindible.

La producció científica del grup de folkloristes (del qual formaren part tres farmacèutics—Tomàs Raguer i Fossas, Ramir Mirapeix i Pagès i Zenon Puig i Sala— i alguns capellans), amb els instruments de què disposaven i dins del marc conceptual i teòric que proposava l'estudiós Rossend Serra i Pagès. Cada cop que t'endinses en la seva tasca et mereixen més atenció i crèdit, ja que suposen un esforç important que il·lumina el camí, tant en l'arregleplega de material com en l'organització temàtica. I més amb l'ajuda que proporciona la ingent labor de documentació fotogràfica que realitzaren —de la qual guarda el material existent l'Arxiu Comarcal del Ripollès—, que va servir moltes vegades de complement i part substantiva de les seves recerques.

El treball que presento es basa en part en l'anàlisi de l'arregleplega de materials folklòrics que varen fer Raguer i Mirapeix i que publicarien en una sèrie d'articles al setmanari *La Veu Comarcal* (editat a Ripoll entre el 4 d'abril de 1914 i el 30 de desembre de 1916), sota el títol de "Notes folklòriques...", estructurades per mesos entre el 16 de gener i el 24 de desembre de 1915.

Antoni Llagostera i Fernàndez, historiador i periodista, president del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès

Cal indicar que el treball que ambdós dugueren a terme el 1915 inclou una sèrie d'articles dedicats a la Confraria dels Àngels, una entitat desapareguda cap a final del segle XIX, però que tenia una gran importància en el desenvolupament de la vida religiosa i festiva de la vila de Ripoll des del segle XVI.³

El pas del temps va ser usat diferents vegades pels folkloristes de Ripoll per estructurar el seu treball. Com a exemples d'això podem indicar la producció de Salvador Vilarrasa i Vall *La Vida dels pastors* (publicada a *El Catllar* entre el 29 de maig de 1920 i el 24 de setembre de 1921),⁴ o *La vida a pagès* (publicada a *Scriptorium* entre el gener de 1925 i el febrer de 1928 i en llibre el 1966, reeditat el 1975).⁵

Però més enllà d'aquesta producció seriada, hi ha materials dispersos d'aquest grup sobre el tema del calendari religiós i sobre aplecs i romiatges a *El Puigmal* (3 de novembre de 1907 – maig de 1912), *El Pirineu Català* (1 de juliol de 1911– octubre de 1915), *La Veu Comarcal* (1 d'abril de 1914 – 30 de desembre de 1916),⁶ *El Catllar* (17 d'abril de 1920 –10 de març de 1923) i *Scriptorium* (1923 – 1936).

El propòsit de Tomàs Raguer i Ramir Mirapeix en publicar la sèrie "Notes folklòriques..." dels mesos, resta molt clar des de l'inici del treball a *La Veu Comarcal*:

"Hauria sigut nostre desig publicar un Calendari Folklòric complet, setmana per setmana, amb totes llurs festes religioses típiques, costums populars, jocs, balls i cançons del temps, etc., etc.; tot lo que constitueix aquesta branca del saver humà, que és la que dona una idea més exacta del modo de ser dels pobles. Però no tenint per aquest treball suficient material aplegat, obrim avui aquesta secció esperant hi col·laboraran nostres amics i els corresponsals comarcans, per lo que refereix als seus pobles respectius." (*La Veu Comarcal*. Any II. Núm. 42. Ripoll, 16 de gener de 1915. Pàg. 6).

Tomàs Raguer i Fossas i Ramir Mirapeix i Pagès

"Notes folklòriques..."

La Veu Comarcal (del 4 d'abril de 1914, al núm. 143, 30 de desembre de 1916)

-Any II. Núm. 42. Ripoll, 16 de gener de 1915. Gener
-Any II. Núm. 44. Ripoll, 30 de gener de 1915. Febrer
-Any II. Núm. 49. Ripoll, 6 de març de 1915. Març
-Any II. Núm. 54. Ripoll, 10 d'abril de 1915. Abril
-Any II. Núm. 55. Ripoll, 17 d'abril de 1915. Abril
-Any II. Núm. 56. Ripoll, 24 d'abril de 1915. Abril
-Any II. Núm. 61. Ripoll, 29 de maig de 1915. Maig
-Any II. Núm. 62. Ripoll, 6 de juny de 1915. Maig
-Any II. Núm. 64. Ripoll, 19 de juny de 1915. Juny
-Any II. Núm. 65. Ripoll, 26 de juny de 1915. Juny
-Any II. Núm. 67. Ripoll, 10 de juliol de 1915. Juny
-Any II. Núm. 69. Ripoll, 24 de juliol de 1915. Juliol

-Any II. Núm. 70. Ripoll, 31 de juliol de 1915. Confraria dels Àngels
-Any II. Núm. 71. Ripoll, 7 d'agost de 1915. Confraria dels Àngels
-Any II. Núm. 72. Ripoll, 14 d'agost de 1915. Confraria dels Àngels
-Any II. Núm. 75. Ripoll, 4 de setembre de 1915. Confraria dels Àngels
-Any II. Núm. 76. Ripoll, 11 de setembre de 1915. Agost
-Any II. Núm. 82. Ripoll, 23 d'octubre de 1915. Setembre
-Any II. Núm. 84. Ripoll, 6 de novembre de 1915. Octubre
-Any II. Núm. 86. Ripoll, 20 de novembre de 1915. Novembre
-Any II. Núm. 91. Ripoll, 24 de desembre de 1915. Desembre

D'aquest treball de Tomàs Raguer i Ramir Mirapeix podem extreure una llista de festes i celebracions al llarg de l'any en l'àmbit ripollès que mantenim amb la grafia emprada pels autors al seu moment:

Un calendari

Gener

- Vigília de Reis
- Diada dels Reis
- La setmana dels barbuts: 15, 16 i 17 de gener: Pau ermità, Maur, abat i Antoni, abat; i dies 20 i 22 de gener: Sant Fruitós i Sant Vicenç, màrtirs, el dia 22

Febrer

- La Candelera (2 de febrer)
- Santa Patllònia [*Apol·lònia*]⁷
- Dijous dels Compares i de les Comares
- Dijous llarder
- Carnestoltes
- Entero d'en Carnestoltes
- Matança del porc

Març

- Quaresma
- Junta de la Confraria dels Àngels (primer diumenge de Quaresma)
- Les 40 Hores (Confraria dels Àngels)
- La Fira de les 40 Hores
- El llor (diumenge de Passió)
- Diumenge de Rams
- La festa del Catllar

Abril

- Setmana Santa
- El Salpàs
- Dijous Sant
  - El Moniments
  - Els Fàsols
  - La Processó
- Divendres Sant
  - El Calvari
- Dissabte de Glòria
  - La Benedicció de l'aigua
  - Les gales
  - Els camillaires de la vila

Fotografia antiga del conjunt de Montgrony, un dels grans santuaris marians del Ripollès.
(Imatge: Arxiu Comarcal del Ripollès)

- Les camilleres a pagès
- Els goigjaires
- Dilluns de Pasqua
  - La capta de les llangonices
  - Aplecs (Sant Martí d'Ogassa i Sant Bernabé de les Tenes)
- Diumenge de Pasquetes
  - El Combregar General
  - Aplec de Vallfogona (capella de Santa Cecília de can Regort)
- Sant Marc. Processó de les Lletanies
- Aplec de l'Abet a Montgrony
- Benedicció dels Boixos (dia de Sant Pere)

Maig

- Festa de l'1 de Maig de la Confraria dels Àngels
- Dilluns de Maig de la Confraria dels Àngels
- Festa major de Sant Eudald
  - Els repics
  - La capta
  - L'ofici
  - El contrapàs dels vallfagonins
  - La Processó de Sant Eudald
  - Cotó de Sant Eudald
  - El Sarau de Sant Eudald

Fotografia del monument commemoratiu del 27 de Maig a la plaça del Corral de Ripoll. Data del maig de 1897, el moment de la seva erecció. (Imatge: Arxiu Comarcal del Ripollès)

La Fira (traslladada al tercer diumenge de maig el 1865)

- La processó de les lledanies (tres dies abans de l'Ascensió)
- El foc de Sant Isidro
- Festa de Sant Isidro
- Cincogesma (aplecs a Montgrony, Vidabona, la Cau i Santa Margarida)
- Processó de Montgrony des de Gombren (per l'Ascensió)
- L'Ajuntament i clero de Gombren i el capellà d'Aranyonet pugen a Montgrony (darrer dia de Maig)
- Oferta de Montgrony a Coma Armada (dimarts de Cincogesma)
- 27 de maig
  - L'Ofici
  - El túmbol

Juny

- Oferta a la Creu de la Berruga de Campelles i Montgrony (primer diumenge de Juny)
- Corpus
  - Processó
  - Processó de cap-vuitada
- Festa dels Carrers (vuitada de Corpus)
  - Festa del carrer dels Valls, al que hi anava adjunt el del Monastir i Travalls (divendres) Plaça dels Porcs, amb els carrers de Donya Estasia, Sant Jaume i Forn (dissabte)
  - Plaça Nova amb els carrers del Prat, Merceria, Peixateria i Nou (dilluns)
  - Plaça Gran amb el carrer de Batet i el barri de la Font Viva (dimarts)
  - Plaça dels Llupions amb els carrers de les Vinyes, Vell i part de la placeta de Sant Eudalt (dimecres).
  - Carrer de Sant Pere, que comprenia a més el raval del mateix nom, el Corral, el carrer dels -Asens i el restant de la placeta de Sant Eudalt (dijous).
- Festa dels capellans (diumenge dintre l'octava). Segurament vindria de més antic, de quan la comunitat de Sant Pere celebrava el Corpus el diumenge, per fer-ho el dijous abans els monjos del monestir.
- Sant Moi (7 de juny)
- Antiga prometença de Sant Llorenç de Campdevàrol, que puja a Montgrony (11 de Juny)
- Festa de Sant Bernabé (11 de juny)
- Mes del Sagrat Cor
- Festa major de Camprodon. Sant Patllari
- Nit de Sant Joan
  - Fatilleries de noies
  - Altres fatilleries
  - Pràctiques supersticioses per a curar-se
- Sant Joan de Cornudell (Castellar de n'Hug el dia de Sant Joan, amb oferta)
- Els Joans
- Pujada del bestiar a muntanya
- Els Elois

Juliol

- Sant Cristòfol
- Castellar de Nuch a Montgrony
- La Sega
- El Carme
- Els llamps i pedregades
- La Confraria de Santa Magdalena
- La Confraria dels Àngels

Agost

- Nostra Senyora dels Àngels
- Bany de riu
- Festa major d'Estiula (Sant Feliu)
- Festa major de Llaers (Sant Bartomeu, 24 d'agost)
- Festa major de la pagesia de Ripoll i municipi de la parròquia de Ripoll (15 d'Agost, Mare de Déu d'Agost)
- La fira de Sant Bartomeu
- El Batre

Setembre

- Festa major de Gombreny (primer diumenge de Setembre)
  - La dansa de Gombreny
- Festa major de Vallfogona (diada de la Mare de Déu de Setembre)
- Festa major de les Llosses (diada de la Mare de Déu de Setembre)
- Festa major de Sant Joan de les Abadesses (segon diumenge de Setembre)
- Festa major de Campdevàrol (tercer diumenge de Setembre)
- La Corrida del Santíssim Misteri (dilluns del Santíssim Misteri)
- L'arplega del bestiar (Sant Miquel)
- Sant Miquel (tanca el santuari de Núria)

Octubre

- Les vetlles (4 d'octubre, Sant Francesc)
- La Festa del Remei (segon diumenge d'octubre)

Celebració a la font del Ros de la diada dels Elois.
(imatge: Arxiu Comarcal del Ripollès)

- La Fira de Santa Teresa
- Sant Quintí (31 d'octubre)
- L'Esclofollar (o espellofar)

Novembre

- La castanyada
- Al cementiri
- Sant Eudald petit (6 de novembre)
- El Gall de Santa Caterina

Desembre

- La Puríssima
- Santa Llúcia
- Nadal
  - Presents de Nadal
  - La Nit de Nadal
  - La xacolatada
  - El tió
  - Bones festes
- Pessebres
- Els Ignocents
- L'home dels nassos
- Els signes

Conclusions

De l'anàlisi d'aquestes dades podem extreure algunes conclusions interessants sobre el calendari festiu religiós de l'àmbit ripollès.

Primera conclusió, una obvietat: la profunda presència d'elements religiosos en el calendari festiu dins l'àmbit ripollès de l'època.

Segona obvietat: la imbricació constant entre celebracions religioses i el cicle de la vida (de les persones i de les estacions de l'any), però alhora dels conflictes socials de diferents èpoques.

Com ja vaig indicar en el treball sobre els tema del santuaris, aplecs i romiatges, l'aparent proliferació de festivitats religioses o parareligioses en l'àmbit ripollès cal atribuir-la a la gran influència de tres grans entitats religioses: els monestirs de Santa Maria de Ripoll, Sant Joan de les Abadeses i Sant Pere de Camprodon. En el cas de Ripoll, aquest fet és indubtable.

La primera constatació és que ens trobem davant un espai territorial en el qual les celebracions religioses tenen un antic substrat, fruit de l'antiguitat dels promotors. Per exemple, tenim molts sants antics, romànics i gòtics, marededéus trobades i altres, amb festes d'una gran antigor. Per contra, hi ha, relativament, poques celebracions tridentines i posttridentines o totalment civils.

Podem indicar que en aquest espai territorial existeix una baixa incidència de les celebracions religioses tridentines: el Roser, per exemple.

Concentració de les festivitats al començament de primavera i a l'inici de la tardor.

La segona constatació és que som dins d'un cicle vital molt lligat a la ramaderia transhumant. Estem lluny del cicles de la vinya o dels cereals. Per exemple, no hi ha gaires festes durant el temps més cru de l'hivern, més enllà dels més tradicionals de Nadal i Reis, les celebracions es reforcen durant un espai central de l'any.

Solament es descriu un fet de la vida pagesa: l'espellofar blat de moro (ells en deien "esclofollar"), que no té adjunta cap connotació religiosa. És, però, una activitat relativament moderna. El blat de moro fou introduït a Europa a partir del segle XVI. Al Berguedà hi entrà el segle XVIII.

De la manifesta relació entre els treballs de l'any i el santoral n'és una mostra que la pujada i arreplega del bestiar a la muntanya es relaciona amb el cicle festiu religiós: *De sant Joan a sant Miquel*.

També cal veure aquesta relació amb les dues fires ramaderes: les de les Quaranta Hores (una celebració religiosa) i de Santa Teresa, a Ripoll. No tenim aquesta relació amb la fira de l'Hostal del Vilar, a l'alt Lluçanès.

Altres elements interessants, que ja havia posat de manifest en el treball anterior: la proliferació dels santuaris: més de trenta, malgrat la manca d'estudis comparatius, dins d'un àmbit relativament reduït.

Aquest fet va acompanyat de l'existència dels grans santuaris (Núria, Montgrony, Falgars, el Coral...), i santuaris i aplecs transfronterers: Núria, el Coral i Sant Aniol d'Aguja.

També crec que resulta significativa l'existència de dos interessants *sants robats*: sant Eudald i sant Patllari, a Ripoll i Camprodon. Un de *robat* a Acs [Ax-les-Thermes, a la vall del

riu Ariège]; i l'altre a Embrun (Ambrun –nom occità–, al departament dels Alps i a la regió de Provença-Alps-Costa Blava, a Occitània). També cal significar el fet que tots dos sants són occitans o martiritzats en terres dins d'uns àmbits de relatiu veïnatge.

L'interès que té sant Eudald, un patró fet a mida, amb festa l'11 de maig i amb una segona celebració el 6 de novembre (sant Eudald petit), que commemorava l'arribada de les relíquies.

Resulta significativa l'existència a Ripoll de dos recorreguts de processons (Corpus i altres i sant Eudald).

També és molt interessant i mereixeria un estudi la importància de les confraries i congregacions (dels Àngels, de la Puríssima Sang, dels Elois...), amb els seus pabordes i pabordesses.

En el cas de Ripoll hem d'arribar a final del segle XIX per trobar l'aparició d'una festa civil, la del 27 de maig (celebració de la resistència de Ripoll contra els carlins el 1839, amb la total destrucció de la vila).

En el cas de Ripoll i de Campdevànol destaca la importància i el valor de la confraria de sant Eloi, amb la festa dels Elois (que es fa el dia següent a Sant Joan, encara que sant Eloi és al desembre). Una celebració complexa, amb un altar de sant Eloi a l'església de sant Eudald de Ripoll, amb benedicció d'animals i els tres tombs i berenar a la font del Ros (a l'inici de la carretera de les Llosses).

El gremi de Sant Eloi era el dels traginers, però també el dels armers, els fargaires, els clavetaires i els serrallers. La importància d'aquesta celebració, lligada a la protoindústria de les armes (a partir del segle XVI), ens posa davant l'evidència d'una festa relativament moderna.

No cal defugir, però, casos en què la celebració religiosa és el marc d'enfrontaments: particularment a Ripoll, amb una tradicional animadversió entre la vila i el seu senyor baronal, el monestir de Santa Maria de Ripoll. Podem trobar molts exemples d'aquesta conflictiva relació, plena de referències religioses i festives, en l'article d'Eudald Graells "La lluita secular dels homes de Ripoll per aconseguir consolat o municipi. Un aspecte de la jurisdicció civil de l'abat del monestir".⁸ Però hi ha altres exemples, com els incidents en la processó de la capvuitada de Corpus els anys 1723 i 1731,⁹ o el conflicte a Sant Pere de Ripoll per la presència d'un setial per a l'alcalde del municipi de parròquia de Ripoll.¹⁰

Una cadira per a l'alcalde de l'ajuntament de la parròquia de Ripoll a l'església de Sant Pere va provocar conflictes el 1811 i el 1816. Havia estat exposada a l'antic Arxiu Museu Folkloric de Ripoll. (Imatge: Llibre de registre del Museu Etnogràfic de Ripoll)

En definitiva, ens trobem davant la importància de la celebració religiosa com a creadora de sentiment de comunitat, lligada a un determinat estil o model de vida, però alhora com a sistema d'individualització i de grups organitzats que col·laboren o s'enfronten entre si.

NOTES

- 1- En curs de publicació a *Ibix* 8. *Annals 2012-2013* del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès.
- 2- M. Antònia Juan i Florenci Crivillé "El grup de folkloristes de Ripoll" a *Revista de Girona*. Núm. 154. Setembre-octubre de 1992).
- 3- Vegeu *La Veu Comarcal* (Any II. Núm. 70, 71, 72 i 75. Ripoll, 31 de juliol, 7 i 14 d'agost i 4 de setembre de 1915.
- 4- Vint-i-sis lliuraments sota el títol "De la vida dels pastors", publicats entre el 29 de maig de 1920 i el 24 de setembre de 1921. La publicació en llibre, amb afegits, és de 1935, editat per Maideu.
- 5- Vegeu *Scriptorium*, entre el gener de 1925 i el juny de 1917. De la versió en llibre, editat per Maideu, n'hi ha una edició de 1966 i la reedició de 1975.
- 6- En aquesta publicació ripollesa hi ha el treball que ja vaig comentar al Col·loqui d'Estudis Transpirinencs de Núria 2013: Ramir Mirapeix i Pagès: "Els aplecs" a *La Veu Comarcal* (Any I. Núm. 9. Ripoll, 30 de maig de 1914).
- 7- *Diccionari Aguiló* (vol. VI, p. 71) diu: "Patllònia (Ripoll) per Apol·lònia."
- 8- Eudald Graells: "La lluita secular dels homes de Ripoll per aconseguir consolat o municipi. Un aspecte de la jurisdicció civil de l'abat del monestir" a *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 1987-1988* (1988).
- 9- Tomàs Raguer: "Incident en la processó de capvuitada de Corpus en els anys 1723 i 1731", a la secció "Notes d'arxiu" a *Scriptorium*. Any IV. Núm. XLIII [43]. Ripoll, juliol de 1926.
- 10- Tomàs Raguer: "El seti del batlle de la parròquia en la iglesia de Sant Pere", a la secció "Papers vells i notes ripolleses" a *El Pirineu Català*. Any II. Núm. 74. Ripoll, 23 de novembre de 1912.